

ALLMÄNNA RÅD MED KOMMENTARER

FÖR ÖPPEN FRITIDSVERKSAMHET

ALLMÄNNA RÅD MED KOMMENTARER

FÖR ÖPPEN FRITIDSVERKSAMHET

Allmänna råd

FÖR ÖPPEN FRITIDSVERKSAMHET

med kommentarer

ALLMÄNNA RÅD MED KOMMENTARER

FÖR ÖPPEN FRITIDSVERKSAMHET

**för öppen
fritidsverksamhet**

FÖR ÖPPEN FRITIDSVERKSAMHET

ALLMÄNNA RÅD MED KOMMENTARER

FÖR ÖPPEN FRITIDSVERKSAMHET

Skolverket

ALLMÄNNA RÅD MED KOMMENTARER

Allmänna råd

med kommentarer

för öppen fritidsverksamhet

Sammanfattning

Den här skriften innehåller Skolverkets allmänna råd för öppen fritidsverksamhet tillsammans med kommentarer. Råden anknyter till skollagens bestämmelser om den öppna fritidsverksamheten och utgår från verksamhetens särskilda förutsättningar.

Ämnesord

Allmänna råd, fritidshem, läroplan, skolbarnsomsorg, styrdokument, värdegrund, öppen fritidsverksamhet, 10–12-åringar.

Beställningsadress:
Liber Distribution
Publikationstjänst
162 89 Stockholm
Tel: 08-690 95 76
Fax: 08-690 95 50
E-post: skolverket.lds@liber.se
www.skolverket.se
Beställningsnummer: 99:481

ISSN 1403-4549
ISBN 91-89313-55-0

Grafisk form: Eva Edenby
Tryckeri: Elanders Gotab AB, Stockholm 2000

Innehåll

Förord	5
Varför allmänna råd?	6
Begrepp	6
Öppen fritidsverksamhets utveckling	8
Organisationsformer	9
Värdegrunden	10
Allmänna råd med kommentarer	12
Tillgänglighet	12
Öppen fritidsverksamhets uppgift	16
Barns ansvar och inflytande	19
Barngruppen	20
Personal	22
Lokaler och miljö	24
Samverkan med föräldrar	25
Samverkan med andra verksamheter	26
Noter	29
Referenser	31
Bilaga 1 Utdrag ur skollagen (1985:1100)	36
Bilaga 2 Utdrag ur Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritids- hemmet, Lpo 94	41

Förord

Förskoleverksamhet och skolbarnsomsorg ingår i dag i utbildningssystemet. Utbildningsdepartementet har tagit över ansvaret från Socialdepartementet och sedan den 1 januari 1998 är Skolverket ansvarig myndighet. Bestämmelserna finns i skollagen. Förändringarna markerar förskoleverksamhetens och skolbarnsomsorgens betydelse i utbildningspolitiken. Det pedagogiska innehållet har fått ökad tyngd samtidigt som verksamheterna skall vara utformade så att föräldrarna kan förvärvsarbeta eller studera.

Ett syfte med reformen är att utveckla en gemensam pedagogisk syn på barns utveckling och lärande. Förskolan har fått en egen läroplan (Lpfö 98), och den obligatoriska skolans läroplan (Lpo 94) har anpassats så att den också omfattar förskoleklassen och fritidshemmen. Läroplanerna länkar i varandra genom att de är uppbyggda i stort sett likadant och genom att de gemensamma målen har gjorts tydliga.

Regeringen har gett Skolverket i uppdrag att utforma vägledande riktlinjer i form av allmänna råd för öppen fritidsverksamhet liksom för fritidshem, familjedaghem och öppen förskola. Den här skriften innehåller Skolverkets allmänna råd för öppen fritidsverksamhet tillsammans med kommentarer. Råden anknyter till skollagens bestämmelser om den öppna fritidsverksamheten och utgår från verksamhetens särskilda förutsättningar. De har även anknytning till läroplanen för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet (Lpo 94). Denna gäller inte för öppen fritidsverksamhet men Skolverket anser att den i vissa delar kan vara vägledande.

De allmänna råden vänder sig i första hand till förtroendevalda, förvaltningsledningar och personal i den öppna fritidsverksamheten. Det är Skolverkets förhoppning att råden även skall kunna användas av föräldrar och barn då de tillsammans med personalen deltar i arbetet med att utforma en bra verksamhet.

Projektledare för arbetet med att ta fram de allmänna råden har varit undervisningsråden *Lena M Olsson* (t.o.m. oktober 1999) och *Lennart Linde* (fr.o.m. november 1999) vid Skolverket. En grupp bestående av sakkunniga experter, *Björn Flising*, *Margareta Gustafsson*, *Malene Karlsson* och *Malin Rohlin*, har varit knutna till projektet.

Mats Ekholm
GENERALDIREKTÖR

Lennart Linde
UNDERVISNINGSRÅD

Varför allmänna råd?

När bestämmelserna om förskoleverksamhet och skolbarnsomsorg flyttades över från socialtjänstlagen till skollagen den 1 januari 1998 upphörde de allmänna råd som Socialstyrelsen tidigare utfärdat inom dessa områden att gälla.¹ Skolverket fick under 1998 i uppdrag av regeringen att utarbeta allmänna råd för fritidshem, familjedaghem, öppen fritidsverksamhet och öppen förskola.

Allmänna råd är generella rekommendationer om hur en lag eller annan författning *kan* eller *bör* tillämpas. De syftar till att påverka utvecklingen i en viss riktning och att främja en enhetlig rättstillämpning. De allmänna råden för öppen fritidsverksamhet avser tillämpningen av några av skollagens bestämmelser om kommunal öppen fritidsverksamhet i 2 a kapitlet (hela kapitlet återges i bilaga 1). Råden i avsnittet *Tillgänglighet* anknyter till bestämmelserna i 1, 2, 3 och 6 §§, medan råden i övriga avsnitt anknyter till 3 §.

De allmänna råden följs av kommentarer. Kommentarerorna förtydligar råden genom att redovisa förarbeten till lagreglerna, forskning och beprövad erfarenhet liksom utredningar och annat relevant material. Ibland hänvisas också till läroplanen för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet (Lpo 94). Trots att den inte gäller för den öppna fritidsverksamheten kan den i vissa delar vara till vägledning för verksamheten.²

De allmänna råden vänder sig i första hand till förtroendevalda, förvaltningsledning och personal i verksamheten. De skall till exempel kunna användas av kommunerna då man beslutar om vilka övergripande mål som skall gälla för verksamheten eller då man inventerar behovet av skolbarnsomsorg i olika delar av kommunen. De skall också kunna användas av personalen då den planerar och utvärderar sitt arbete. Andra målgrupper är personal i skolan och i andra verksamheter som samverkar med öppen fritidsverksamhet, liksom barn och föräldrar som använder sig av verksamheten.

Begrepp

Nedan ges en beskrivning av några centrala begrepp som används i råden och i kommentarerna.

Skolbarnsomsorg används i skollagen som en samlande benämning på verksamheter som riktar sig till skolbarn i åldrarna till och med 12 år under den

skolfria delen av dagen och under lov. Skolbarnsomsorg bedrivs i form av fritidshem, familjedaghem och öppen fritidsverksamhet.

Fritidshem är en pedagogisk gruppverksamhet för skolbarn till och med 12 års ålder som vänder sig till barn vars föräldrar förvärvsarbetar eller studerar och till barn som har ett eget behov av verksamheten. Barnen är inskrivna. Fritidshemmet kan bedrivas som en helt fristående verksamhet men är oftast i större eller mindre utsträckning integrerad med förskoleklassen och/eller den obligatoriska skolan.

I *familjedaghem* bedriver dagbarnvårdare verksamhet för barn i sitt eget hem under den tid föräldrarna förvärvsarbetar eller studerar, eller om barnet har ett eget behov av verksamheten. Familjedaghemmen tar emot barn i åldern 1-12 år, men flertalet barn är i åldern 1-5 år. Flera dagbarnvårdare kan tillhöra en dagbarnvårdargrupp.

Öppen fritidsverksamhet är enligt skollagen ett alternativ till inskriven verksamhet för barn i åldersgruppen 10-12 år och kan också fungera som ett komplement för de skolbarn som är inskrivna i familjedaghem. Den kan samordnas med kommunens övriga fritidsverksamheter för barn och ungdom och även anordnas i samarbete med föreningslivet.

Med *skola* avses förskoleklass och de obligatoriska skolformerna. Med *skolbarn* avses således barn i förskoleklass och barn i den obligatoriska skolan.

Med *läroplanen* (Lpo 94) avses läroplanen för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet, dvs. den reviderade läroplan som trädde i kraft den 1 augusti 1998.

Med *lov* menas både enstaka lovdagar, studiedagar och längre lov som sommarlov.

I texten används ibland ordet *föräldrar* i stället för *vårdnadshavare*. Avsikten med detta är att framhålla att båda föräldrarna är engagerade i omsorgen om sitt barn, även om endast den ene är vårdnadshavare. Den slutliga bestämmanderätten över förhållanden som rör barnet har vårdnadshavaren.

Öppen fritidsverksamhets utveckling

Begreppet öppen fritidsverksamhet infördes i lagstiftningen den 1 januari 1995 i samband med att kommunernas skyldighet att anordna förskoleverksamhet och skolbarnsomsorg skärptes. Därmed markerades att 10–12-åringar behöver tillgång till meningsfulla fritidsaktiviteter och kontakter med kamrater och vuxna utanför hemmet och skolan, även om de inte har behov av den omsorg som ges i inskriven verksamhet. De flesta barn i 10–12-årsåldern har föräldrar som förvärvsarbetar. Många av dessa barn klarar en stor del av vardagen på egen hand men behöver ändå vuxenkontakt och tillgång till organiserade fritidsverksamheter under den tid de inte går i skolan.

Även om öppen fritidsverksamhet för 10–12-åringar är tämligen ny i lagstiftningen, så är frågan om skolbarnsomsorg för barn i denna åldersgrupp inte ny. Utbyggnaden av skolbarnsomsorgen har alltsedan den kom i gång på 1970-talet varit inriktad på barn i de yngre skolåldrarna. Samtidigt har det hela tiden funnits ett krav på kommunerna att tillgodose även de äldre skolbarnens behov av organiserad gruppverksamhet.

Flera utredningar har behandlat frågan. I mitten av 1970-talet föreslog till exempel *Barnstugeutredningen* att fritidshemmet skulle kompletteras med en öppen del för de äldre skolbarnen med ett stort inslag av föreningsdrivna aktiviteter.³ *SIA-utredningen* presenterade ungefär samtidigt ett förslag till en samlad skoldag med frivilliga aktiviteter efter skoldagens slut för de barn som önskade.⁴ Även här räknade man med att föreningslivet skulle medverka. Under 1980- och 90-talen har *Fritidshemskommittén*⁵ och *Skolbarnsomsorgskommittén*⁶ uppmärksammat 10–12-åringars behov av en verksamhet som är särskilt anpassad till åldersgruppens behov och intressen.

De olika förslagen har dock fått begränsat genomslag. De yngre barnen har prioriterats och det har dessutom varit svårt att engagera föreningarna i den utsträckning man räknat med. Den mellanstadieverksamhet som började byggas ut i mitten av 1980-talet har avecklats i många kommuner av besparingsskäl. I början av 1990-talet pekade bland annat Socialstyrelsen på brister i verksamheter för 10–12-åringar.

Skolbarnsomsorg för de äldre skolbarnen är fortfarande mycket ojämnt utbyggd över landet. Hösten 1999 saknade fyra av fem kommuner öppen

fritidsverksamhet som var riktad till 10–12-åringar. Samtidigt var endast sju procent av alla 10–12-åringar inskrivna i fritidshem. Den kraftiga utbyggnad av fritidshemmen som ägt rum under 1990-talet har i stort sett endast omfattat de yngre skolbarnen.

Organisationsformer

Skolbarnsomsorg i form av öppen fritidsverksamhet organiseras i dag på flera olika sätt. Ofta är den i större eller mindre utsträckning samordnad med andra verksamheter, lokalmässigt och/eller verksamhetsmässigt.

Det är vanligt att den bedrivs i anslutning till ett *fritidshem*. Lokaler och andra resurser utnyttjas gemensamt och även andra aktiviteter kan vara samordnade. De 10–12-åringar som behöver omsorg på morgnarna kan tas emot i fritidshemmet under denna tid. Samarbetet kan underlätta barnens övergång från fritidshemmet till den öppna verksamheten.

Den öppna fritidsverksamheten kan också vara samlokaliserad med *skolan*, även om det inte är lika vanligt som att fritidshemmet och skolan finns i samma lokaler. Den samverkan mellan skolbarnsomsorg och skola som skett under 1990-talet har framför allt gällt de yngre skolbarnen. Eftersom den öppna fritidsverksamheten nästan helt äger rum efter skoltid går det dock ofta att samutnyttja lokaler med skolan. Närheten skapar också möjligheter att arbeta i arbetslag och även att utveckla andra former av samverkan.

Ibland kan den öppna fritidsverksamheten finnas i samma byggnad som både *fritidshem* och *skola* och alla tre verksamhetsformerna samarbetar i olika former. Det samarbete som finns mellan skolan och fritidshemmet för de yngre skolbarnen kan följas upp och fortsätta för de äldre barnen. Denna organisationsform ger goda möjligheter till ett samarbete som bidrar till kontinuitet och helhet i barnens liv.

Fritidsgårdarna bedriver en öppen verksamhet som riktar sig till ungdomar i tonåren. Gårdarna är ofta öppna endast på kvällarna, vilket gör att det går att använda fritidsgårdens lokaler till öppen fritidsverksamhet under eftermiddagarna. Ofta är lokalerna inredda och utrustade så att de lämpar sig väl för 10–12-åringarnas fritidsintressen. Många gånger kan fritidsgårdarna användas också under lov när fler barn än vanligt deltar i den öppna fritidsverksamhetens aktiviteter.

I en del kommuner finns så kallad *parklek*, dvs. lekpark med personal och ibland även med en lokal för inomhusaktiviteter. Parklekarna är oftast öppna för alla barn i grannskapet och det förekommer ingen inskrivning. Under förutsättning att verksamheten är tillgänglig varje eftermiddag och under skolans

lovdagar kan parkleken fungera som skolbarnsomsorg i form av öppen fritidsverksamhet för 10–12-åringar. Ibland kan dock verksamheten behöva utvecklas och få en tydligare inriktning på 10–12-åringars behov och intressen innan den kan fungera som skolbarnsomsorg för denna åldersgrupp.

Öppen fritidsverksamhet för 10–12-åringar kan också bedrivas i *egna lokaler* med egen personal utan anknytning till fritidshem eller skola eller annan verksamhet. Ofta kan man ändå få tillgång till lokaler och andra resurser i skolor och fritidsgårdar, exempelvis gymnastiksal, slöjdsal eller verkstäder för keramik, textil eller musik. Fördelen med denna modell är att verksamheten kan renodlas till att passa just 10–12-åringars fritidsintressen och omsorgsbehov.

Andra fritidsverksamheter

I skollagen ställs vissa kvalitetskrav på kommunal skolbarnsomsorg. Det skall finnas kompetent personal och verksamheten skall bedrivas i ändamålsenliga lokaler. Verksamheten skall komplettera skolan och erbjuda barn en meningsfull fritid och stöd i utvecklingen och den skall utgå från varje barns behov. Dessa krav gäller även för den öppna fritidsverksamheten. Det kan finnas fritidsverksamheter i kommunen som vänder sig till 10–12-åringar men som inte uppfyller dessa krav och som således inte är öppna fritidsverksamheter i skollagens mening. Det gäller till exempel sådana som har en speciell inriktning och som inte vänder sig till alla barn i åldersgruppen, eller sådana som inte har personal med pedagogisk utbildning eller adekvat erfarenhet.

Värdegrunden

All offentlig verksamhet för barn vilar på demokratins grund. En viktig uppgift för den öppna fritidsverksamheten är att bidra till att de demokratiska värden som vårt samhällsliv vilar på grundläggs och förankras hos barnen. De demokratiska värdena uttrycks bland annat i vårt lands regeringsform och i läroplanernas värdegrund. De finns också uttryckta i FN:s konventioner om de mänskliga rättigheterna och i konventionen om barnets rättigheter (barnkonventionen), båda internationella överenskommelser som Sverige förbundit sig att följa.

Riksdagen har presenterat en strategi för hur barnkonventionen skall förverkligas och genomföras i Sverige.⁷ Målet är att konventionen skall finnas med i allt beslutsfattande som rör barn. Kommunerna bör enligt strategin fortlöpande följa hur barnets bästa förverkligas i det kommunala arbetet.

Barnkonventionen innehåller fyra grundläggande principer. De rättigheter som slagits fast i konventionen skall gälla alla barn och konventionsstaterna har en skyldighet att aktivt skydda alla barn mot diskriminering (artikel 2). Barnets bästa skall komma i främsta rummet vid alla åtgärder som rör barn (artikel 3). Barnets rätt till liv och utveckling skall vara vägledande (artikel 6). Barnet skall inte bara ha rätt att uttrycka sina åsikter, utan åsikterna skall också tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad (artikel 12). Vidare slås barns rätt till utbildning fast (artikel 28) liksom ”barnets rätt till vila och fritid, till lek och rekreation anpassad till barnets ålder samt rätt att fritt delta i det kulturella och konstnärliga livet” (artikel 31). Denna rätt för barnet skall inte bara respekteras, utan även främjas.

Den öppna fritidsverksamheten skall genomsyras av de värden som kommer till uttryck i läroplanens (Lpo 94) värdegrund.⁸ Personalen har ett stort ansvar för att dessa värden görs tydliga och konkreta för barnen. Barn i 10–12-årsåldern är ofta upptagna av frågor som rör normer, rättvisa och delaktighet och för många är det en period då de tillägnar sig ett grundläggande förhållningssätt i moraliska frågor. De erfarenheter de gör i den öppna fritidsverksamheten kan komma att påverka deras uppfattning långt fram i livet.

Den öppna fritidsverksamheten bygger på barnens aktiva medverkan och på en gruppssamvaro där många uppfattningar och viljor kommer till uttryck. Det finns rikliga tillfällen för barnen att uppleva att människors olikheter och åsikter respekteras och tas tillvara och att det är nödvändigt att kunna kompromissa. Genom att vara goda förebilder kan personalen levandegöra ett demokratiskt förhållningssätt, till exempel i situationer som rör hänsyn till andra människor, alla människors lika värde samt barnens ansvar och inflytande.

Allmänna råd med kommentarer

Tillgänglighet

ALLMÄNNA RÅD

Skolbarnsomsorg i form av öppen fritidsverksamhet riktar sig till barn i åldern 10-12 år som inte behöver den omsorg och tillsyn som ges i fritidshem och familjedaghem (inskriven verksamhet). Kommunen bör regelbundet inventera behovet av öppen fritidsverksamhet i olika delar av kommunen utifrån barnens och föräldrarnas behov och önskemål. Inventeringen bör ligga till grund för planering och genomförande av verksamheten.

Kommunen bör informera föräldrar och barn om vilka former av skolbarnsomsorg som erbjuds. När kommunen erbjuder öppen fritidsverksamhet för barn i 10–12-årsåldern bör föräldrar och barn informeras om skillnaden mellan inskriven och öppen verksamhet. Föräldrar bör även informeras om att de själva har rätt att avgöra om och när barnet skall börja i en öppen fritidsverksamhet.

Det är viktigt att det finns en strategi i kommunen för hur personalen i öppen fritidsverksamhet skall agera om de observerar barn som är i behov av särskilt stöd i verksamheten.

De dagliga öppettiderna bör anpassas till lokala förutsättningar, till exempel skoldagens längd. Under lov kan öppettiderna behöva vara längre än vanligt.

Många 10–12-åringar som i vanliga fall inte deltar i öppen fritidsverksamhet kan under lovdagarna behöva den vuxenkontakt och den tillgång till meningsfulla aktiviteter som verksamheten erbjuder. Den öppna fritidsverksamheten kan därför behöva kompletteras med särskilda verksamheter under loven.

Det är viktigt att verksamheten kontinuerligt planeras, följs upp och utvärderas på såväl huvudmannanivå som verksamhetsnivå.

Kommunen är enligt skollagen skyldig att tillhandahålla skolbarnsomsorg till skolbarn till och med 12 års ålder om föräldrarna förvärvsarbetar eller studerar eller om barnet har ett eget behov. Skyldigheten kan fullgöras genom att erbjuda inskriven verksamhet i fritidshem eller familjedaghem. För barn mellan 10 och 12 år kan skolbarnsomsorg även bedrivas i form av öppen fritidsverksamhet. Det räcker dock inte att kommunen bara erbjuder öppen fritidsverksamhet för dessa åldersgrupper. För barn som är yngre än 10 år kan kommunen endast fullgöra sin skyldighet genom att erbjuda inskriven verksamhet.

Bestämmelsen om öppen fritidsverksamheten infördes i skollagen den 1 januari 1995. I förarbetena beskrivs verksamheten på följande sätt.⁹

För barn mellan tio och tolv år skall dock en öppen, enklare form av skolbarnsomsorg än fritidshem kunna erbjudas, s.k. öppen fritidsverksamhet. I den öppna fritidsverksamheten är barnen inte inskrivna och barngrupperna kan vara större. Verksamheten behöver inte erbjuda samma grad av omvårdnad och tillsyn som fritidshemmen och den integrerade skolbarnsomsorgen, men skall i gengäld erbjuda de äldre barnen en verksamhet som är mer anpassad till dessa åldersgruppers behov. Den kan bedrivas i samarbete med annan fritidsverksamhet eller föreningslivet.

Eftersom den öppna fritidsverksamheten vänder sig till 10–12-åringar är det inte tillräckligt att erbjuda enbart sådan till 9-åringar och yngre barn.

Det är heller inte säkert att just 10-årsåldern är den mest lämpliga för alla barn när det gäller att börja i en öppen fritidsverksamhet. Vilken form av verksamhet – öppen eller inskriven – som är mest lämplig i ett enskilt fall beror på barnets behov och utvecklingsnivå. Även lokala förhållanden som bostadsområdets karaktär och utbudet av andra verksamheter som kan tillgodose barnets behov av vuxenkontakt och meningsfull fritidsverksamhet har betydelse.

Inventering av behov

För att kommunen skall kunna planera och erbjuda öppen fritidsverksamhet i den omfattning som behövs är det nödvändigt att man regelbundet inventerar behovet. En sådan inventering kan göras på olika sätt. Man kan använda sig av statistik över förvärvsarbete, studier och arbetstider bland 10–12-åringarnas föräldrar kompletterat med uppgifter om vilka andra fritidsverksamheter för 10–12-åringar som finns i olika delar av kommunen. Man kan också använda sig av uppgifter om efterfrågan på den verksamhet som eventuellt redan finns. Ibland kan frågeundersökningar riktade direkt till barn och föräldrar vara lämpliga.

Även förekomsten av fritidshem och deras utformning har betydelse för behovet. Fritidshemmen kan organisera en bra verksamhet för 10–12-åringar även om de generellt är inriktade på de yngre skolbarnen. Barn i 10–12-årsåldern behöver en verksamhet som bygger på och utvecklar deras behov av att ta ansvar och ha inflytande i större utsträckning än vad en inskriven verksamhet kan erbjuda. En del familjer föredrar ändå av olika skäl fritidshem för sina 10–12-åringar. I de flesta kommuner finns 10–12-åringar i fritidshem, antingen tillsammans med yngre barn eller i fritidshem som riktar sig särskilt till åldersgruppen. Andelen är dock låg, kring sju procent av alla 10–12-åringar.

Vid bedömning av behovet av öppen fritidsverksamhet kan det vara viktigt att känna till vilka faktorer som påverkar efterfrågan. Om efterfrågan är låg kan det bero på att barn eller föräldrar upplever brister i befintlig verksamhet snarare än att det inte finns behov av den. Erfarenhet har visat att öppettiderna, avståndet till skola och hem, antalet barn som brukar besöka verksamheten, personalens kompetens, aktivitetsutbudet och lokalernas kvalitet är förhållanden som har betydelse för besöksfrekvensen.

En ytterligare faktor som kan påverka efterfrågan är avgifterna. Kommunen har enligt kommunallagen rätt att ta ut avgifter för sina självkostnader.¹⁰ Många kommuner tar ut en avgift för material, mellanmål etc. och ibland även för terminskort eller liknande. En förhållandevis liten belastning på familjens ekonomi kan ibland vara tillräcklig för att föräldrar skall avstå från att låta ett barn delta i verksamheten, trots att barnet kanske har både behov och intresse av att delta. Denna risk är självfallet större om familjen har små ekonomiska marginaler.

Att avgifterna kan ha en styrande effekt på efterfrågan av fritidsverksamhet för barn i dessa åldrar uppmärksammades redan av Barnstugeutredningen.¹¹ Även andra utredningar har tagit upp problematiken.¹²

Barn i behov av särskilt stöd

Barn som är i behov av särskilt stöd skall enligt skollagen anvisas plats i förskola eller fritidshem oavsett föräldrarnas sysselsättning, om inte barnens behov av stöd tillgodoses på annat sätt. Dessa barn har ofta större behov än andra av kontinuitet och sammanhang och i den öppna fritidsverksamheten varierar barngruppens sammansättning och storlek från dag till dag. Eftersom barnen inte är inskrivna har inte personalen heller samma möjlighet som i fritidshemmet att ge barnet det stöd de behöver.

Kommunen är skyldig att bedriva uppsökande verksamhet för att identifiera barn som är i behov av särskilt stöd. Även om den öppna fritidsverksamheten har begränsade möjligheter att tillgodose barnens behov föreligger givetvis en skyldighet för personalen att uppmärksamma behoven och medverka till att

barnen får det stöd de behöver. Den öppna fritidsverksamheten kan medverka till att insatser sätts in på ett tidigt stadium innan ett problem växer sig för stort eller blir bestående för ett barn och kan därigenom vara en del i kommunens uppsökande och förebyggande arbete. Vikten av ett sådant förebyggande arbete betonas i förarbetena till socialtjänstlagen.¹³

Öppethållande

Enligt skollagen skall skolbarnsomsorgen, dvs. också öppen fritidsverksamhet, ta emot barn under den del av dagen då de inte vistas i skolan och under lov. För fritidshem finns ett par rättsfall som rör stängning av verksamheten för planering och personalutbildning.¹⁴ Sådana rättsfall saknas för öppen fritidsverksamhet. I förarbetena tas frågan om stängning av skolbarnsomsorg på grund av personalens sjukdom upp. Där sägs att kommunen måste hålla en beredskap med vikarier i skolbarnsomsorgen så att inte verksamheten annat än undantagsvis behöver stängas i sådana fall.¹⁵

Planering, uppföljning och utvärdering

Det finns inte några bestämmelser i skollagen som direkt ålägger kommunerna att planera, följa upp och utvärdera den öppna fritidsverksamheten.¹⁶ Skolbarnsomsorgen är mål- och resultatstyrd vilket innebär att den skall styras av uppsatta mål och inte genom detaljerade bestämmelser. Kommunernas ansvar för barnomsorg (dvs. förskoleverksamhet och skolbarnsomsorg) beskrivs på följande sätt i förarbetena till lagtexten.¹⁷

Ansvaret för barnomsorgens verksamhet ligger hos kommunerna. Utifrån de övergripande målen beslutar kommunen om konkreta mål och riktlinjer för barnomsorgen som är anpassade till lokala förhållanden samt om de resurser som erfordras för att nå uppställda mål.

Personalen i barnomsorgen planerar och genomför verksamheten anpassad till den egna barngruppen och i samråd med föräldrarna, med utgångspunkt i mål och riktlinjer samt tillgängliga resurser.

En mål- och resultatstyrning av barnomsorgsområdet innebär att verksamheten inte behöver och inte heller skall styras genom detaljerade regler och föreskrifter. I stället skall de uppsatta målen styra verksamheten genom att de ligger till grund för de verksamhetsmål och riktlinjer som utformas lokalt i kommunerna. Barnomsorgspersonalen skall utforma verksamheten och arbeta mot att målen nås. Graden av måluppfyllelse kan sedan bestämmas genom de utvärderingsmetoder av olika slag som utvecklas nationellt och lokalt. Utvärderingen skall ge signaler tillbaka till beslutsfattarna om var något behöver förbättras och var resurser skall sättas in.

Det är därför viktigt att ansvaret för uppföljning och utvärdering tas såväl nationellt som lokalt och i den enskilda verksamheten.

För att få reda på om målen uppfylls krävs ett väl fungerande system för uppföljning och utvärdering, både på huvudmannanivå och på verksamhetsnivå. Självklara utgångspunkter vid uppföljning och utvärdering är den öppna fritidsverksamhetens mål, såväl de nationella målen som kommunens övergripande mål och de lokala verksamheternas egna mål. Både uppföljning och utvärdering underlättas om de mål som sätts upp i kommunen är tydliga och konkreta.

Ett sätt för personalen att synliggöra den öppna fritidsverksamheten på verksamhetsnivå är att dokumentera arbetet. En sådan dokumentation kan fungera som ett underlag i diskussionen kring och bedömningen av verksamhetens kvalitet och utvecklingsbehov och därmed bidra till att den utvecklas. Det är viktigt att resultaten av utvärderingarna presenteras och blir tillgängliga för alla berörda parter, inte minst för beslutsfattarna i kommunen. Resultaten kan ge signaler om att något behöver förbättras eller att ytterligare resurser behöver sättas in.

De bestämmelser om planering, uppföljning och utvärdering som gäller för skolan kan användas även i öppen fritidsverksamhet, särskilt när verksamheterna arbetar tillsammans.¹⁸

Öppen fritidsverksamhets uppgift

ALLMÄNNA RÅD

Öppen fritidsverksamhet bör komplettera skolan både tids- och innehållsmässigt så att verksamheterna tillsammans bidrar till barnens allsidiga utveckling och lärande. För att kunna erbjuda barn i 10–12-årsåldern en meningsfull fritid och stöd i utvecklingen bör den ha ett varierat utbud av aktiviteter som är anpassat till barnen i kommunen/bostadsområdet.

Verksamheten bör utformas tillsammans med de besökande barnen och deras intressen och initiativ bör ges stort utrymme. Verksamheten bör bidra till att barnen successivt vidgar sina kunskaper om sig själva och sin omvärld. Barnens strävan mot allt större självständighet bör stödjas liksom deras förmåga att själva hantera sin vardag. Verksamheten bör även sörja för barnens allmänna välbefinnande genom att ge utrymme för såväl fysiska aktiviteter som vila och rekreation. Vid behov bör barnen kunna äta mellanmål.

Den pedagogiska verksamheten bör utgå från de pedagogiska traditioner och den syn på barns utveckling och lärande som skolbarnsomsorgen bygger på och som även kommer till uttryck i läroplanen (Lpo 94). Det betyder att den bör vara rolig och stimulerande för barnen och ta till vara deras nyfikenhet,

företagsamhet och lust att lära. Lek och skapande verksamhet i olika former bör ges stort utrymme och barns eget utforskande bör uppmuntras.

Många fritidsintressen är könsbundna. Den öppna fritidsverksamheten kan ge utrymme för både pojkars och flickors intressen, men också medvetet försöka bryta invanda könsrollsmönster.

Personalen bör aktivt sträva efter ett gott socialt klimat och efter att alla barn känner sig välkomna, trygga och accepterade. Barnen bör i samspel med kamrater och vuxna få möjlighet att utveckla sin sociala kompetens. De bör också uppmuntras att utveckla egna fritidsintressen och ges möjlighet till kontakt med föreningsliv, fritidsaktiviteter och andra resurser för kultur och fritid i kommunen.

Komplettera skolan

Den öppna fritidsverksamheten kompletterar skolan genom att den är tillgänglig för barnen under tider då barnen inte går i skolan, och genom att den ger barnen andra erfarenheter och kunskaper än de normalt får i skolan. Barnen ges möjlighet att ägna sig åt sådant som intresserar dem utan krav på inläring av speciella kunskaper eller färdigheter. Samvaron med kamrater och andra vuxna än föräldrar och lärare har stort utrymme. Den öppna fritidsverksamheten och skolan tillgodoser därmed olika behov hos barnen och stöder olika sidor av deras utveckling.

Meningsfull fritid

En förutsättning för att barnen skall uppleva den öppna fritidsverksamheten som rolig och meningsfull är att den utformas utifrån deras behov, intressen och erfarenheter. Det betyder att verksamheten kan komma att utformas olika i olika bostadsområden. Innehållet påverkas av faktorer som barnens sociala och kulturella bakgrund och tillgång till andra fritidsaktiviteter. Till exempel kan barn som redan har många fritidsintressen behöva tillfällen till social samvaro och rekreation medan andra barn kan behöva mer av engagerande och stimulerande aktiviteter. I en variationsrik och flexibel verksamhet kan varje besökande barn, oavsett kön, utvecklingsnivå, socialt och kulturellt ursprung finna ingångar och utvecklingsmöjligheter.

Barn i 10–12-årsåldern är ofta intresserade av att skapa och konstruera och göra saker ”på riktigt”. Det är inte ovanligt att de specialiserar sig på något eller några områden som de intresserar sig särskilt för. Personalen kan bidra till att barnens idéer och initiativ vidareutvecklas genom att dela med sig av sin kunskap och sina erfarenheter och genom att se till att barnen har tillgång till lämpligt material och utrustning.

I dagens samhälle har media stort inflytande på barns och ungdomars värderingar. Den öppna fritidsverksamheten kan bidra till att öka medvetenheten om vilka värderingar som uttrycks i media, till exempel när det gäller könsroller.

Stöd i utvecklingen

I skolåldrarna utvecklar barnen successivt sin självständighet. Barnen behöver fortfarande stöd av vuxna, men också ökade möjligheter att ta ett eget ansvar. Den öppna fritidsverksamheten kan bidra till att 10–12-åringarnas kompetens och självständighet utvecklas. Ofta pendlar barn i dessa åldrar mellan frigörelse från och beroende av vuxna. Den öppna fritidsverksamheten kan bidra till att barn utvecklar en tillit till sig själva och sin egen förmåga i denna process.

I 10–12-årsåldern blir kamraterna allt viktigare och gruppsamvaron är därför central i den öppna fritidsverksamheten. Barns sociala utveckling sker i grupp och deras självkänsla och identitet utvecklas i samspel med andra. I en väl fungerande grupp kan en gemenskap och vi-känsla utvecklas som stöder barnens sociala utveckling. Personalen har här en stor uppgift som förebilder.

Pedagogiska principer

De pedagogiska traditioner och den syn på barns utveckling och lärande som skolbarnsomsorgen utgår ifrån och som även genomsyrar läroplanen (Lpo 94), ligger till grund för den öppna fritidsverksamheten. Lek och skapande verksamhet har av tradition getts stort utrymme. Leken hjälper barnet att förstå sin omvärld, utvecklar fantasi och skaparkraft och tränar samarbete. Barn ses som kompetenta och med stora inneboende resurser. Med hjälp av stimulans och vägledning från de vuxna kan de genom egen aktivitet tillägna sig kunskaper och insikter. Det pedagogiska arbetet präglas av en helhetssyn på barnet och utgår från att det finns ett samband mellan dess fysiska, intellektuella, sociala och emotionella utveckling. Omsorg om barns välbefinnande och den pedagogiska verksamheten ses som oskiljaktiga. Barns utveckling och lärande sker hela tiden och i alla sammanhang.

De pedagogiska principerna anpassas till de särskilda förutsättningar som råder i den öppna verksamheten. Helhetsperspektivet innebär till exempel att man tar hänsyn både till barnens trivsel och välbefinnande och till deras möjlighet att ägna sig åt utvecklande aktiviteter.

I fritidshemmet arbetar man av tradition temainriktat. Genom att behandla ett ämne ur flera olika perspektiv och med olika metoder ges barnen möjlighet att använda alla sina sinnen och utveckla flera former av förståelse. Efter som det inte finns någon fast barngrupp i den öppna fritidsverksamheten får

temaarbetet en delvis annan utformning. Ett temaarbete som pågår under en längre eller kortare tid kanske inte blir lika uttömmande som i fritidshemmet men kan i gengäld engagera fler barn och därigenom ge många infallsvinklar.

Kost och fysisk aktivitet

Det är viktigt att barn får sitt behov av näringsriktig kost tillgodosett. Barn som besöker den öppna fritidsverksamheten har i allmänhet ätit ett huvudmål mitt på dagen och behöver ett mellanmål under eftermiddagen. Mellanmålet bör ge cirka 15 procent av barnens dagsbehov av energi och näringsämnen.¹⁹ Forskning har visat att barns och ungdomars ätbeteende har förändrats under senare år. Bland annat har småätande mellan målen ökat och kosten blivit mer rik på socker och fett. Genom att servera näringsriktiga mellanmål under trivsamma former kan den öppna fritidsverksamheten bidra till att barnen grundlägger goda kostvanor.

Även regelbunden fysisk aktivitet är nödvändig för barns välbefinnande. Barn i 10–12-årsåldern har ett stort rörelsebehov och behöver normalt inte motiveras för fysiska aktiviteter. Det kan räcka med att det finns tillfällen, utrymmen, kamrater och material. Men barns rörelsefrihet har av olika skäl begränsats och undersökningar visar att barn och ungdomar rör sig allt mindre. Det är därför viktigt att den öppna fritidsverksamheten tar hänsyn till barnens behov av regelbundna fysiska aktiviteter och erbjuder rikliga tillfällen till exempelvis rörelselekar, spel, strövtåg och idrott.

Barns ansvar och inflytande

ALLMÄNNA RÅD

Barns rätt till ansvar och inflytande bör prägla arbetet i den öppna fritidsverksamheten.

Alla barn oavsett ålder, kön, social eller kulturell bakgrund samt fysiska och psykiska förutsättningar bör uppmuntras att påverka verksamhetens innehåll och arbetsformer. Barns ansvar och inflytande bör öka med stigande ålder och mognad. Olika sätt att utöka barns ansvar och inflytande bör provas.

Personalen bör sträva efter att göra sambandet mellan ansvar och inflytande tydligt för barnen. Detta kan ske genom att barnen ges möjlighet att delta i planeringen av aktiviteter och ta ansvar för att de genomförs.

Personalen bör ge barnen möjlighet att vara delaktiga när verksamheten följs upp och utvärderas.

Till demokratins grunder hör att varje människa har rätt att påverka, ta ansvar för och vara delaktig i beslut som rör henne själv. Barnets rätt till sådant inflytande formuleras bland annat i barnkonventionen (artikel 12) och finns också uttryckt i läroplanen (Lpo 94).

Den öppna fritidsverksamheten bygger på att barnen har stort inflytande över både sina egna aktiviteter och verksamhetens utformning i stort. Formerna för barnens medverkan kan se olika ut. Eftersom det inte finns någon fast inskriven barngrupp kan det behövas dagliga samtal med de närvarande barnen kring vad som skall ske och hur det skall genomföras. Ibland kan det vara lämpligt att utse någon form av verksamhetsråd eller någon annan representativ grupp med barn som personalen kan samarbeta med.

Personalen har ett ansvar för att se till att alla barn är delaktiga, oberoende av om de är flickor eller pojkar, kommer från olika sociala och kulturella grupper eller har olika förmåga att uttrycka sina önskemål. Det krävs medvetenhet och aktiva insatser för att få till stånd en levande demokratisk process. Ibland kan vissa barn ha en tendens att dominera verksamheten med sina önskemål medan andra är mer passiva. Det är viktigt att få med alla barn i en verksamhet där man lyssnar på varandra och tillsammans utformar och tar ansvar för aktiviteter.

Barngruppen

ALLMÄNNA RÅD

Antalet barn som besöker den öppna fritidsverksamheten, liksom barngruppens sammansättning, kan variera från dag till dag. Verksamheten bör därför vara flexibel och kunna erbjuda aktiviteter som riktar sig till olika barns intressen och behov och till olika stora grupper. Det är viktigt att man försöker nå såväl flickor som pojkar och barn från de olika sociala, etniska och kulturella grupper som finns i närområdet.

Barngruppen bör inte vara större än att personalen kan ta hänsyn till såväl det enskilda barnets som gruppens behov. Det är viktigt att varje barn känner sig tryggt och välkommet. Ur säkerhetssynpunkt bör det vara möjligt för personalen att ha överblick över barnen.

Kommunen bör fortlöpande hålla sig informerad om besöksfrekvensen i de öppna fritidsverksamheterna. Om barnantalet är för stort i förhållande till förutsättningar som lokalernas beskaffenhet, antalet anställda och deras kom-

petens samt de besökande barnens behov av vuxenkontakt och stöd, bör man se över om verksamheten behöver utvidgas eller om det behövs fler öppna fritidsverksamheter.

När barnen delas in i mindre grupper bör personalen sträva efter en sammansättning som utgår från barns intressen, ålder, kön och andra förutsättningar.

Det är nödvändigt för barns trygghet och välbefinnande att de är accepterade och känner gemenskap och glädje i samvaron med kamrater. Barn i 10–12-årsåldern har påbörjat sin frigörelse från föräldrar och andra vuxenauktoriteter och i denna process är jämnåriga kamrater betydelsefulla. I den öppna fritidsverksamheten har barngruppen en pedagogisk betydelse. Tillsammans med jämnåriga kan barnen lära sig att lösa konflikter på ett konstruktivt sätt, att kompromissa och att uppskatta och ta till vara varandras olikheter. Det finns rikliga tillfällen att träna samarbete och att arbeta tillsammans för att uppnå gemensamma mål.

För att verksamheten skall fungera bra får barnantalet inte vara för stort i förhållande till personalstyrkan.²⁰ Om barnen är för många kan det vara svårt för barn och personal att ha överblick och barnen kan känna sig otrygga och anonyma. Mönster av typen ”den starke har rätt” utvecklas lätt. Det finns dock inte något barnantal som är ”lagom” i alla sammanhang. Barns behov av vuxenkontakt och stöd beror bland annat på deras ålder och utvecklingsnivå och kan också se olika ut i olika bostadsområden. Det finns flera undersökningar som har visat att det behövs fler vuxna per barn i socialt utsatta områden än i mer stabila för att uppnå god kvalitet i en verksamhet.

Barngruppens sammansättning har betydelse för barnens möjlighet att finna kamrater som det är intressant och roligt att vara tillsammans med. Ibland är det viktigast för barnet att känna gemenskap med någon som är så likt barnet självt som möjligt, vid andra tillfällen är det mer inspirerande att vara tillsammans med barn som har andra egenskaper och intressen. Ju fler barn som söker sig till verksamheten desto större möjligheter till spännande möten.

I den öppna fritidsverksamheten finns det inte samma möjlighet att styra barngruppens sammansättning och storlek som i fritidshem och familjedaghem. Genom att ha ett varierat utbud av aktiviteter och utforma miljön så att den tillgodoser olika behov och intressen, kan man dock försöka nå olika grupper av barn. Ibland kan det vara nödvändigt att använda riktad information till de målgrupper man vill nå.

Personal

ALLMÄNNA RÅD

I öppen fritidsverksamhet bör det finnas personal med en barn- och ungdomspedagogisk högskoleutbildning, annan pedagogisk utbildning eller adekvat erfarenhet med inriktning mot barn i 10–12-årsåldern. För att barnens behov av omsorg och en god pedagogisk verksamhet skall kunna tillgodoses bör fritidspedagoger eller fritidsledare arbeta i verksamheten.

Antalet anställda bör anpassas till det antal barn som normalt besöker verksamheten samt till förutsättningar som barnens ålder och sociala och kulturella bakgrund, lokalernas utformning, öppettider samt bostadsområdets karaktär. Särskild uppmärksamhet bör riktas mot barns behov av stabila relationer med vuxna. Det bör finnas möjlighet för en vuxen att vid behov ägna sig åt enskilda eller en mindre grupp av barn.

Personaldimensioneringen bör vara sådan att ensamarbete i stora barngrupper kan undvikas. Det är viktigt ur säkerhetssynpunkt att en vuxen inte är ensam med hela ansvaret för en barngrupp. Det bör finnas en beredskap i kommunen att öka antalet anställda om det visar sig att fler barn än beräknat deltar i verksamheten.

För att kunna bedöma vilken personaldimensionering som är lämplig bör kommunen kontinuerligt följa upp och utvärdera antalet anställda i förhållande till antalet besökande barn och verksamhetens övriga förutsättningar.

Om personal i den öppna fritidsverksamheten samverkar med skolan eller andra verksamheter bör samverkan präglas av respekt för verksamheternas särart och förutsättningar samt för olika yrkeskunnande.

Kompetens

Personalens kompetens är avgörande för kvaliteten i den öppna fritidsverksamheten, liksom i övrig skolbarnsomsorg. Den öppna fritidsverksamheten ställer krav på pedagogiskt utbildad personal med både teoretisk och praktisk kompetens samt förmåga att integrera teori och praktik. Flertalet anställda i fritidshem har fritidspedagogutbildning, dvs. en treårig pedagogisk högskoleutbildning. Denna utbildning är lämplig för arbete även i öppen fritidsverksamhet liksom den tvååriga fritidsledarutbildning som ges vid folkhögskolor. Öppen fritidsverksamhet har många likheter med den ungdomsverksamhet på fritidsgårdar där fritidsledare av tradition har ett av sina huvudsakliga arbetsfält.

Barn i 10–12-årsåldern vill ofta fördjupa sig inom olika områden, till exempel musik, bild, idrott eller datorer. Det är därför värdefullt om det i personalgruppen finns personal som har speciell kompetens inom något område som intresserar barnen.

Personaldimensionering

I skolåldrarna ökar barnens självständighet och deras förmåga att själva klara vardagliga situationer. Kontakten med vuxna är dock fortfarande viktig. Barnen behöver vuxna att pröva sin intellektuella och viljemässiga skärpa mot och att prata med om sådant som de upplever som viktigt. Vuxna behövs också som stöd när det sociala livet med kamrater kärvar eller när det uppstår andra problem.

En förutsättning för att barn skall känna sig trygga i den öppna fritidsverksamheten är att det finns tillräckligt många vuxna. Om de vuxna är för få finns en risk att barnen själva tvingas hantera situationer som de inte klarar av, till exempel konflikter i barngruppen. Personaldimensioneringen har stor betydelse för hur olika barns behov blir uppmärksammade och tillgodosedda.

Kompetensutveckling och arbetsledning

Öppen fritidsverksamhet för 10–12-åringar är en förhållandevis ny verksamhetsform där det ännu inte finns särskilt mycket samlad erfarenhet. Det är också en verksamhet som är föränderlig. Personalen måste vara beredd att ständigt ta emot nya barn och ompröva sitt arbete. Det är därför angeläget att personalen ges tid och stöd att utveckla en bra verksamhet. Stöd kan ges i form av medel till utvecklingsarbete eller som kompetensutveckling, handledning och/eller andra personalutvecklande åtgärder. Regelbunden inventering av behovet av sådana åtgärder kan behövas eftersom förhållandena ofta förändras.

I den öppna fritidsverksamheten, liksom i andra verksamheter, behövs en fungerande arbetsledning som personalen kan vända sig till med olika frågor. Ibland fungerar arbetsledningen som handledare och deltar i utvecklingen av den pedagogiska verksamheten. En förutsättning för att arbetsledningen skall kunna ge ett adekvat stöd är att den har kunskap om verksamheten och är informerad om den aktuella situationen. I skollagen finns inga bestämmelser om arbetsledning för skolbarnsomsorg utan kommunen bestämmer själv hur denna skall organiseras.

Sekretess

Kommunen är ansvarig för att personalen känner till offentlighetsprincipen och bestämmelserna om sekretess.

Bestämmelser om sekretess för skolbarnsomsorgen finns i sekretesslagen.²¹ Där anges begränsningar i rätten att ta del av uppgifter som rör någons personliga förhållanden. Vissa bestämmelser bryter sekretessen. Till exempel ålägger socialtjänstlagen alla som arbetar i en myndighet vars verksamhet berör barn och unga att anmäla till socialnämnden om de får reda på att ett barn far illa och behöver skydd.²² Sekretessbelagda uppgifter får också lämnas ut om den som uppgifterna berör ger sitt samtycke.

Sekretess behandlas även i avsnittet *Samverkan med andra verksamheter*.

Lokaler och miljö

ALLMÄNNA RÅD

För att lokalerna i den öppna fritidsverksamheten skall kunna underlätta och stödja det pedagogiska arbetet bör de vara stimulerande för barnen och inbjuda till olika slag av aktiviteter. Barnen bör ges möjlighet att påverka utformningen och användningen.

Lokalerna bör vara utformade och utrustade så att det går att bedriva en varierad verksamhet anpassad till barnens behov och intressen. Det bör finnas utrymme för aktiviteter av olika slag, alltifrån konstruktivt skapande och livlig aktivitet i stora grupper till vila och lugna aktiviteter i mindre grupper. Tillgång till kök eller liknande kan behövas så att barnen vid behov kan äta mellanmål. Barnen bör ha tillgång till en stimulerande utomhusmiljö anpassad till 10–12-åringars behov och intressen. Barnen bör ha möjlighet att besöka en lekplats och det är en fördel om det finns idrottsplats, park eller naturområde i närheten.

Kommunen bör kontinuerligt bevaka att miljöfaktorer som material, luft-, ljus- och ljudförhållanden är sådana att en god pedagogisk verksamhet kan bedrivas samt att lokalerna är ändamålsenliga utifrån den öppna fritidsverksamhetens behov. Även lokalernas och utemiljöns barnsäkerhet bör beaktas i en sådan översyn.

Hur den öppna fritidsverksamhetens lokaler och miljö är utformade har stor betydelse för vilken verksamhet som kan bedrivas. I skollagen sägs att lokalerna i förskoleverksamheten och skolbarnsomsorgen skall vara ändamålsenliga. Enligt förarbetena innebär det att deras storlek och utformning, miljö och material skall vara utformade så att uppgiften att genom pedagogisk verksamhet erbjuda barn fostran och omvårdnad understöds och kan genomföras.²³

Barn i 10–12-årsåldern vill ta egna initiativ, pröva sin förmåga och utforska omvärlden. Den sociala samvaron är viktig. Lokaler, miljö och material kan utformas så att de stödjer denna utveckling. Det kan handla om att ha det trivsamt tillsammans i soffgruppen, att äta tillsammans i en avkopplande miljö, att måla, snickra eller sy i lämpligt utrustade och tåliga verkstadsutrymmen eller att göra något många tillsammans i en lekhall eller gymnastiksal. Det kan också handla om att dra sig undan för att läsa eller vara med bästa kompisen utan att bli störd. Eftersom både antalet barn och barngruppens sammansättning varierar från dag till dag, och även över tid är det en fördel om lokalerna kan användas flexibelt.

Barnen behöver också ha en förtroendefull kontakt med de vuxna. En sådan underlättas om miljön inbjuder till samtal mellan barn och vuxna och till att barn och vuxna gör saker tillsammans.

Barn som besöker den öppna fritidsverksamheten har olika behov, erfarenheter och intressen. Lokaler och miljö som inbjuder till aktiviteter av många olika slag ökar möjligheterna att varje barn känner sig välkommet och hittar något som det vill göra. Det kan till exempel vara angeläget att det finns utrymmen för flickors och pojkars delvis olika intressen liksom lokaler och material som uppmanar till aktiviteter som bryter de invanda könsrollerna.

Andra bestämmelser som reglerar miljön i den öppna fritidsverksamheten finns till exempel i plan- och bygglagen och lagen om tekniska egenskapskrav på byggnader m.m.²⁴ Personalens arbetsmiljö är reglerad bland annat i arbetsmiljölagen.²⁵ Barnen omfattas av dessa bestämmelser under skoltid men inte då de är i den öppna fritidsverksamheten, även om det rör sig om samma lokaler.

Kommunen har ansvar för brandsäkerhet och annan olycks- och skadeförebyggande verksamhet. Brandskyddsansvaret, liksom ansvaret för ägaren/innehavaren av de byggnader där den öppna fritidsverksamhetens lokaler finns, regleras bland annat i räddningstjänstlagen.²⁶ Räddningsverket har givit ut utbildnings- och informationsmaterial om barn och eld.²⁷

Samverkan med föräldrar

ALLMÄNNA RÅD

Den öppna fritidsverksamheten bör sträva efter en god samverkan med barnens föräldrar. Det är viktigt att föräldrarna ges möjlighet att ta del av verksamhetens innehåll och utformning. De bör även ha möjlighet att påverka verksamheten utifrån sina kunskaper om det egna barnet.

En god samverkan med barnens föräldrar är en självklar del i all skolbarnsomsorg. Den är en viktig kvalitetsfaktor och även nödvändig för att verksamheten skall kunna bygga på barnets erfarenhet och livsvillkor.²⁸

Föräldrakontakten kan dock inte vara lika tät och kontinuerlig i den öppna fritidsverksamheten som i fritidshem eller familjedaghem. Barnen är äldre och behöver vanligtvis inte lämnas och hämtas av föräldrarna. De klarar mycket på egen hand och kan till stor del själva föra sin talan. Eftersom barnen inte är inskrivna i den öppna fritidsverksamheten är inte heller föräldragruppen lika avgränsad som i de inskrivna verksamheterna. Barnens närvaro varierar och det är inte självklart vilka föräldrar man skall vända sig till.

Ett sätt att komma i kontakt med föräldrar till de barn som besöker verksamheten regelbundet är att ordna föräldramöten eller öppet hus. Andra sätt är att informera skriftligt eller genom enskilda föräldrasamtal. Vid föräldrasamtal finns det möjlighet att diskutera verksamhetens innehåll och utformning utifrån det enskilda barnets och verksamhetens förutsättningar.

Om öppen fritidsverksamhet, fritidshem och/eller skola arbetar tillsammans kan en del av samarbetet med föräldrarna vara gemensamt. Till exempel kan information om vad den öppna fritidsverksamheten kan erbjuda ges vid fritidshemmets eller skolans föräldramöten och utvecklingssamtal.

Många barn bor idag i huvudsak hos en av föräldrarna. Det är även i dessa fall angeläget att båda föräldrarna ges möjlighet att få insyn i och vara delaktiga i den öppna fritidsverksamheten.

Det kan vara viktigt att föräldrarna är medvetna om att personalen har ansvar för barnet när det befinner sig i den öppna fritidsverksamheten, men att personalen inte har något ansvar för att efterforska eller söka upp barn som inte deltar.

Samverkan med andra verksamheter

ALLMÄNNA RÅD

Den öppna fritidsverksamheten bör samverka med övrig fritidsverksamhet för barn och ungdom i kommunen/närsamhället. Samverkan bör utgå från barnens behov och syfta till att skapa bästa möjliga förutsättningar för varje barns mångsidiga utveckling och lärande.

För att underlätta barnens övergång från eller till den öppna fritidsverksamheten kan samverkan behöva ske med fritidshem, familjedaghem och

skola. Samverkan bör syfta till att barnen upplever kontinuitet och sammanhang i tillvaron.

Den öppna fritidsverksamheten kan även behöva samverka med socialtjänst, hälsovård, polis eller andra myndigheter kring barnets bästa.

Den öppna fritidsverksamheten kan ha stort utbyte av att samverka med annan verksamhet för fritid och kultur i kommunen, såväl i kommunal som enskild regi. Samverkan kan både medföra ett effektivare utnyttjande av resurser och ge barnen tillgång till ett större och mer varierat utbud av kultur- och fritidsaktiviteter.

Samverkan kan ske med kommunens allmänna fritidsverksamheter för barn och ungdom och/eller med föreningslivet, till exempel med fritidsgård, bibliotek, teater, simhall och andra idrottsanläggningar. Denna typ av kontakter och samarbete medför också att barnen lär sig att utnyttja kommunens och näringslivet resurser vilket gör det lättare för dem att använda sig av dem när de slutat i skolbarnsomsorgen.

I de flesta kommuner, och även i många bostadsområden, finns ett etablerat samarbete mellan skola, socialtjänst, kommunal fritidsverksamhet, polis, hälsovård och ibland även med kyrkan och olika föreningar. Personalen i den öppna fritidsverksamheten känner många av barnen i bostadsområdet och kan i ett sådant samarbete bidra med värdefulla kunskaper. Denna form av samarbete kan även sprida kännedom om den öppna fritidsverksamheten och på så sätt nå nya barn som kan vara intresserade av att delta.

Den öppna fritidsverksamheten samverkar även med fritidshem och skola genom att verksamheterna ibland använder samma lokaler, och även i samband med att barn går över från en verksamhetsform till en annan. I läroplanen (Lpo 94) betonas vikten av samverkan inom utbildningssystemet. En gemensam pedagogisk grundsyn och ett gemensamt språk kan förhindra att klyftor uppstår mellan olika verksamhetsformer och skapa bättre förutsättningar för kontinuitet och sammanhang i barnens liv. Strävan efter en gemensam grundsyn innebär inte att olika verksamheters egenart skall suddas ut. Det är snarare så att det är just i mötet mellan olika kompetenser som de pedagogiska vinsterna med samverkan finns.

Sekretess

Enligt sekretesslagen gäller sekretess mellan myndigheter.²⁹ Myndigheter, som öppen fritidsverksamhet och socialtjänst, får därför inte lämna ut sekretess-

belagda uppgifter till varandra. Om det framgår av sekretesslagen eller annan bestämmelse, eller om den som uppgiften berör ger sitt samtycke, får dock en sekretessbelagd uppgift lämnas ut.³⁰ Kommunen har ansvar för att personalen informeras om bestämmelserna.

Sekretess behandlas också i avsnittet *Personal*.

Noter

1. Se Referenser, Allmänna råd
2. Jämför vad som sägs om fritidshemmet och Lpo 94 i prop. 1997/98:94
3. SOU 1974:42. Barns fritid
4. SOU 1974:53. Skolans arbetsmiljö
5. SOU 1985:12. Skolbarnsomsorgen
6. SOU 1991:54. Skola – skolbarnsomsorg, en helhet
7. Proposition 1997/98:182. Strategi för att förverkliga FN:s konvention om barnets rättigheter i Sverige
8. Utdrag ur Lpo 94, se bilaga 2
9. Proposition 1993/94:11. Utvidgad lagreglering på barnomsorgsområdet, m.m.
10. Kommunallagen (1991:900) 8 kap. 3 b och c §§
11. SOU 1974:42. Barns fritid
12. T. ex. SOU 1985:12. Skolbarnsomsorgen
13. Proposition 1979/80:1. Om socialtjänsten
14. JO har gjort bedömningen att stängning av fritidshem två planeringsdagar per termin kan accepteras om alternativ barnomsorg kan erbjudas till de barn som behöver (JO 1992/93, s. 284). Regeringsrätten har ansett att stängning av fritidshem två dagar per termin för personalutbildning kan vara tillåten (RÅ 1992 ref. 31).
15. Proposition 1993/94:11. Utvidgad lagreglering på barnomsorgsområdet, m.m.
16. I kommunallagen (1991:900) finns bestämmelser om de kommunala organens ansvar och ansvarsfördelning dem emellan.
17. Proposition 1993/94:11, sid. 24. Utvidgad lagreglering på barnomsorgsområdet, m.m.
18. Bestämmelser finns bl.a. i skollagen (1985:1100) 2 kap. 8 §, grundskoleförordningen (1998:747) 2 kap. 23 §, förordning (1997:702) om kvalitetsredovisning inom skolväsendet, Skolverkets allmänna råd om kvalitetsredovisning inom skolväsendet. Allmänna råd 1999:1.

19. Socialstyrelsen (1990). Kost, aktivitet och hälsa hos barn och ungdom
20. Proposition 1993/94:11. Utvidgad lagreglering på barnomsorgsområdet, m.m.
21. Sekretesslagen (1980:100) 7 kap. 9 § 7 st
22. Socialtjänstlagen (1980:620) 71 §
23. Proposition 1993/94:11. Utvidgad lagreglering på barnomsorgsområdet, m.m.
24. I plan- och bygglagen (1987:10) respektive lagen (1994:847) om tekniska egenskapskrav på byggnadsverk m.m. anges vilka krav som ställs på byggnader när de byggs, byggs till eller ändras. Boverket har utfärdat föreskrifter och allmänna råd till lagstiftningen i Boverkets byggregler (BFS 1993:57). Boverket har också givit ut handboken Barnsäkerhet i byggnader, som innehåller goda exempel på hur byggnader och inredningsdetaljer kan utformas barnsäkert.
25. Arbetsmiljölagen (1977:1160), arbetsmiljöförordningen (1977:1166), Arbetarskyddsstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om buller (AFS 1992:10), ventilation och luftkvalitet (AFS 1993:5), förskola och fritidshem (AFS 1986:19, ändrad AFS 1993:8), internkontroll av arbetsmiljön (AFS 1996:6) och första hjälpen och krisstöd (AFS 1999:7, som träder i kraft 2000-07-01). Föreskrifter och allmänna råd om förskola och fritidshem kom till innan lagbestämmelser om allmän fritidsverksamhet infördes. De avser fritidshem med barn upp till 12 år och kan därför vara användbara även i den öppna fritidsverksamheten.
26. I räddningstjänstlagen (1986:1102) 7 § anges kommunens ansvar och i 41 § samma lag anges ansvar för ägaren/innehavaren av de byggnader där den öppna fritidsverksamhetens lokaler finns. Se även räddningstjänstförordningen (1986:1107).
27. Rydén. O., Terjestam. Y. (1999). Att leka med elden
28. Proposition 1993/94:11. Utvidgad lagreglering på barnomsorgsområdet, m.m.
29. Sekretesslagen (1980:100) 1 kap. 3 § och 7 kap. 9 § 7 st
30. T.ex. socialtjänstlagen (1980:620) 71 §

Referenser

Offentligt tryck

Prop. 1979/80:1. *Om socialtjänsten*

Prop. 1993/94:11. *Utvidgad lagreglering på barnomsorgsområdet, m.m.*

Prop. 1997/98:93. *Läroplan för förskolan*

Prop. 1997/98:94. *Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet m.m.*

Prop. 1997/98:182. *Strategi för att förverkliga FN:s konvention om barnets rättigheter i Sverige*

SOU 1974:42. *Barns fritid. Fritidsverksamhet för 7–12-åringar*. Betänkande från 1968 års Barnstugeutredning

SOU 1974:53. *Skolans arbetsmiljö*. Utredningen om Skolans inre arbete – SIA

SOU 1975:94. *Barns sommar*. Betänkande från 1968 års Barnstugeutredning

SOU 1985:12. *Skolbarnsomsorgen*. Betänkande från Fritidshemskommittén

SOU 1991:54. *Skola – skolbarnsomsorg, en helhet*. Slutbetänkande från Skolbarnsomsorgskommittén

SOU 1997:21. *Växa i lärande. Förslag till läroplan för barn och unga 6-16 år*. Delbetänkande från Barnomsorg – Skolakommittén

SOU 1997:116. *Barnets bästa i främsta rummet. FN:s konvention om barnets rättigheter förverkligas i Sverige*. Slutbetänkande från Barnkommittén

SOU 1997:157. *Att erövra omvärlden*. Slutbetänkande från Barnomsorg – Skolakommittén

Internationella konventioner

FN:s konvention om barnets rättigheter

FN:s konventioner om de mänskliga rättigheterna

Lagar

Arbetsmiljölagen (1977:1160)

Föräldrabalken (1949:381)

Kommunallagen (1991:900)

Lagen (1994:847) om tekniska egenskapskrav på byggnadsverk m.m.

Plan- och bygglagen (1987:10)

Räddningstjänstlagen (1986:1102)

Sekretesslagen (1980:100)

Skollagen (1985:1100)

Socialtjänstlagen (1980:620)

Förordningar

Arbetsmiljöförordningen (1977:1166)

Förordning (1997:702) om kvalitetsredovisning inom skolväsendet

Förordning (SKOLFS 1998:16) om läroplan för förskolan

Förordning (SKOLFS 1994:1, ändrad 1998:15) om läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet

Grundskoleförordningen (1994:1194)

Räddningstjänstförordningen (1986:1107)

Föreskrifter

Arbetskyddsstyrelsens föreskrifter. *Buller*. (AFS 1992:10)

Arbetskyddsstyrelsens föreskrifter. *Förskola och fritidshem*. (AFS 1986:19 ändrad AFS 1993:8)

Arbetskyddsstyrelsens föreskrifter. *Första hjälpen och krisstöd*. (AFS 1999:7, träder i kraft 2000-07-01)

Arbetskyddsstyrelsens föreskrifter. *Internkontroll av arbetsmiljön*. (AFS 1996:6)

Arbetskyddsstyrelsens föreskrifter. *Ventilation och luftkvalitet*. (AFS 1993:5)

Boverkets byggregler (BFS 1993:57)

Allmänna råd

Skolverket. *Skolverkets allmänna råd om kvalitetsredovisning inom skolväsendet*.
Allmänna råd 1999:1

Skolverket. *Allmänna råd med kommentarer för fritidshem*. Allmänna råd 1999:2

Skolverket. *Allmänna råd med kommentarer för familjedaghem*.
Allmänna råd 1999:3

Skolverket. *Allmänna råd med kommentarer för öppen förskola*.
Allmänna råd 2000:1

Socialstyrelsen. *Pedagogiskt program för förskolan*. Allmänna råd 1987:3
(Upphävdes 1998-01-01)

Socialstyrelsen. *Kommunala familjedaghem*. Allmänna råd 1988:4
(Upphävdes 1998-01-01)

Socialstyrelsen. *Pedagogiskt program för fritidshem*. Allmänna råd 1988:7
(Upphävdes 1998-01-01)

Socialstyrelsen. *Lokaler och miljö i förskola och fritidshem*. Allmänna råd 1989:7
(Upphävdes 1998-01-01)

Socialstyrelsen. *Barnomsorgen är för alla barn*. Allmänna råd 1991:1
(Upphävdes 1998-01-01)

Socialstyrelsen. *Barnomsorgen i socialtjänstlagen*. Allmänna råd 1995:2
(Upphävdes 1998-01-01)

Rättsfall

JO:s ämbetsberättelse 1992/93 s. 284

RÅ, Regeringsrättens årsbok 1992 ref. 31

Litteratur

- Ardström, B. J. (1995). *Att vara ledare i öppen verksamhet*. Stockholm: Fritidsforum
- Barnombudsmannen. (1998). *Liten blir stor*. Barnombudsmannens årsrapport 1998
- Bjurek, H., Gustafsson, B., Kjulin U., Kärrby, G. (1992). *Effektivitet och kvalitet i barnomsorgen*. Institutionen för pedagogik. Göteborgs universitet
- Blomdahl, U. (1987). *Stockholmarnas och västeråsarnas utnyttjande av öppen verksamhet*. Stockholm: Fritidsförvaltningen
- Boverket. (1996). *Barnsäkerhet i byggnader*. Handbok
- ENSAC Sweden. (1996). *Idéer om verksamheter för 10–12-åringar*. Stockholm: Liber
- Goldinger, B., Magnusson, G. (1989). *Fem år av ditt liv*. Stockholm: Wahlström & Widstrand
- Flising, B. (1995). *Samverkan skola–skolbarnsomsorg*. En utvärdering. SoS-rapport 1995:12. Stockholm: Socialstyrelsen
- Knutsen, H. (1996). *Praktiske erfaringer med lek i skolen*. Norsk Skoleblad
- Lindar, P. (1999). *Fritidsboken*. Stockholm: Bonnier utbildning
- Lindqvist, G. (1996). *Lekens möjligheter*. Lund: Studentlitteratur
- Ljunggren, L., Marx, M. (1991). *Raketten*. På väg mot år 2000. Socialstyrelsen. Stockholm: Allmänna förlaget
- Rasmusson, B. (1998). *Stadsbarndom*. Om barns vardag i en modern förort. Lunds universitet, Socialhögskolan, meddelanden 1998:7
- Rydén, O., Terjestam, Y. (1999). *Att leka med elden*. En bok om barn, eld och brand. Forskningssammanställning gjord av Räddningsverket. Karlstad
- Räddningsverket. (1997). *Lär dig brandkunskap med Ellie och Jonas*. Räddningsverket i samarbete med Svenska Brandförsvärsföreningen. Karlstad
- Skolverket. (1998). *Elever i behov av särskilt stöd*. En temabild utgiven av Skolverket
- Skolverket. (1998). *Barnomsorgen i siffror 1998. Barn och personal*. Rapport nr 152

- Socialstyrelsen. (1989). *Meningsfull fritid*. Fem konferenser om fritidshemmens pedagogiska program. Stockholm: Socialstyrelsen
- Socialstyrelsen. (1990). *Kost, aktivitet och hälsa hos barn och ungdom*. Socialstyrelsen. Stockholm: Allmänna förlaget
- Socialstyrelsen. (1994). *Barns villkor i förändringstider*. Slutrapport. Socialstyrelsen följer upp och utvärderar 1994:4
- Socialstyrelsen. (1996). *Mellanstadiebarnen – vart tar de vägen på sin fritid?* SoS-rapport 1995:13
- Wehner-Godée, C. (1993). *Leka i grupp*. Lekmetodik för barn i förskola, skola och fritidshem. Andra omarbetade upplagan. Stockholm: Natur och Kultur

Litteratur om sekretesslagen

- Bengtsson, H, Svensson K (1999). *Ansvar och sekretess i förskola och skola*. Stockholm: Liber AB
- Svenska Kommunförbundet (1998). *Sekretess i förskola och skola m.m.* Stockholm: Kommentus förlag
- Regner, G., Eliasson, M., Heuman, S. (1999). *Sekretesslagen*. En kommentar. Stockholm: Norstedts Juridik AB

Bilaga 1

Utdrag ur skollagen (1985:1100)

2 a kap. Förskoleverksamhet och skolbarnsomsorg

1 § Varje kommun svarar för att barn som är bosatta i Sverige och som stadigvarande vistas i kommunen erbjuds förskoleverksamhet och skolbarnsomsorg. Verksamheterna kan också anordnas av enskilda.

Förskoleverksamheten avser barn som inte går i skolan.

Skolbarnsomsorgen avser barn till och med tolv års ålder som går i skolan. Lag (1997:1212).

2 § Förskoleverksamheten bedrivs i form av förskola, familjedaghem och kompletterande förskoleverksamhet (öppen förskola).

Skolbarnsomsorgen bedrivs i form av fritidshem och familjedaghem. För barn mellan tio och tolv år kan skolbarnsomsorgen även bedrivas i form av öppen fritidsverksamhet. Skolbarnsomsorgen skall ta emot barn under den del av dagen då de inte vistas i skolan och under lov. Lag (1998:352).

3 § Förskoleverksamhetens uppgift är att genom pedagogisk verksamhet erbjuda barn fostran och omvårdnad. Skolbarnsomsorgens uppgift är att komplettera skolan samt erbjuda barn en meningsfull fritid och stöd i utvecklingen.

För bedrivande av förskoleverksamhet och skolbarnsomsorg skall det finnas personal med sådan utbildning eller erfarenhet att barnens behov av omsorg och en god pedagogisk verksamhet kan tillgodoses. Barngrupperna skall ha en lämplig sammansättning och storlek. Lokalerna skall vara ändamålsenliga.

Förskoleverksamheten och skolbarnsomsorgen skall utgå från varje barns behov. Barn som av fysiska, psykiska eller andra skäl behöver särskilt stöd i sin utveckling skall ges den omsorg som deras speciella behov kräver. Lag (1997:1212).

4 § Om ett barn vårdas på sjukhus eller i någon annan institution, skall huvudmannen för institutionen sörja för att barnet får tillfälle att delta i verksamhet som motsvarar den som erbjuds i förskola eller fritidshem. Lag (1998:352).

5 § Kommunens uppgifter inom förskoleverksamheten och skolbarnsomsorgen fullgörs av den eller de nämnder som kommunfullmäktige bestämmer.

Kommunen får sluta avtal med någon annan om att utföra kommunens uppgifter inom förskoleverksamheten och skolbarnsomsorgen. Genom ett sådant avtal får en kommun tillhandahålla tjänster åt en annan kommun. Uppgifter som innefattar myndighetsutövning får inte med stöd av denna bestämmelse lämnas till ett bolag, en förening, en samfällighet, en stiftelse eller en enskild individ. Lag (1997:1212).

6 § Förskoleverksamhet och skolbarnsomsorg skall tillhandahållas i den omfattning det behövs med hänsyn till föräldrarnas förvärvsarbete eller studier eller barnets eget behov.

Förskoleverksamhet skall tillhandahållas barn som har fyllt ett år. Barn som inte har fyllt ett år skall tillhandahållas förskola om barnet omfattas av 9 §. Lag (1997:1212).

7 § När vårdnadshavaren har anmält behov av plats inom förskoleverksamheten eller skolbarnsomsorgen, skall kommunen erbjuda plats utan oskäligt dröjsmål.

Kommunen kan fullgöra sin skyldighet enligt 6 § också genom att utan oskäligt dröjsmål hänvisa barnet till en motsvarande plats i enskild förskola eller enskilt fritidshem.

Kommunen skall ta skälig hänsyn till vårdnadshavarens önskemål om omsorgsform när den erbjuder plats inom förskoleverksamheten eller skolbarnsomsorgen enligt första eller andra stycket. Lag (1998:352).

8 § Plats inom förskoleverksamheten eller skolbarnsomsorgen skall erbjudas så nära barnets eget hem eller skola som möjligt med beaktande av vad som krävs för att effektivt utnyttja lokaler och andra resurser. Skälig hänsyn skall också tas till vårdnadshavarens önskemål. Lag (1997:1212).

9 § Barn som av fysiska, psykiska eller andra skäl behöver särskilt stöd i sin utveckling skall anvisas plats i förskola eller fritidshem, om inte barnens behov av sådant stöd tillgodoses på något annat sätt.

Kommunen skall genom uppsökande verksamhet ta reda på vilka barn som behöver anvisas plats enligt första stycket. Kommunen skall verka för att barnen utnyttjar den anvisade platsen och informera föräldrarna om verksamheten och syftet med denna.

Om ett barn efter beslut av en kommun vistas i familjehem eller i hem för vård eller boende i en annan kommun, har den kommun som beslutat om vistelsen ansvaret för det individuellt behovsprövade stöd enligt första stycket som barnet kan behöva. Placeringskommunens ansvar upphör om ärendet överflyttas enligt 72 § socialtjänstlagen (1980:620). Lag (1998:352).

10 § För plats i förskola, fritidshem och familjedaghem som kommunen anordnar får skäligen avgifter tas ut enligt grunder som kommunen bestämmer. Avgifterna får dock inte överstiga kommunens självkostnader.

För sådana platser i förskola som avses i 9 § får avgift tas ut endast till den del verksamheten överstiger 15 timmar i veckan eller 525 timmar om året. Lag (1998:352).

11 § I ärenden som avser myndighetsutövning mot någon enskild skall följande bestämmelser i förvaltningslagen (1986:223) tillämpas:

14 § första stycket om en parts rätt att meddela sig muntligen,

16 och 17 §§ om en parts rätt att få del av uppgifter,

20 § om motivering av beslut, samt

26 § om rättelse av skrivfel och liknande.

Bestämmelserna i 16 och 17 §§ förvaltningslagen gäller dock inte uppgifter som rör någon annan sökande i ett ärende om plats i förskola eller fritidshem. Lag (1997:1212).

12 § Om kommunens uppgifter inom förskoleverksamheten och skolbarnsomsorgen fullgörs av flera nämnder skall varje sådan nämnd, i den utsträckning det begärs, till de övriga lämna de uppgifter som behövs för att administrera fördelningen av platser. Lag (1997:1212).

13 § Ett bolag, en förening, en samfällighet, en stiftelse eller en enskild individ som yrkesmässigt vill driva en förskola eller ett fritidshem skall ha tillstånd till detta av den kommun där verksamheten skall bedrivas. Ett sådant tillstånd meddelas tillsvidare eller för viss tid.

Tillstånd behövs inte för sådan verksamhet som kommunen genom avtal enligt 5 § andra stycket har överlämnat till en enskild att utföra. Lag (1998:352).

14 § Tillstånd att bedriva sådan verksamhet som avses i 13 § får beviljas endast om verksamheten uppfyller kraven på god kvalitet och säkerhet.

Tillstånd får förenas med villkor av betydelse för kvalitet och säkerhet i verksamheten.

Om verksamheten helt eller till väsentlig del ändras eller flyttas, skall nytt tillstånd sökas. Lag (1997:1212).

15 § Verksamhet som avses i 13 § står under tillsyn av den kommun där verksamheten bedrivs. Kommunen har rätt att inspektera verksamheten och får inhämta de upplysningar och ta del av de handlingar som behövs för tillsynen. Lag (1997:1212).

16 § Om det föreligger något missförhållande i sådan verksamhet som avses i 13 §, skall kommunen förelägga den som ansvarar för verksamheten att avhjälpa missförhållandet.

Om missförhållandet är allvarligt och kommunens föreläggande inte följs, får kommunen återkalla tillståndet. Lag (1997:1212).

17 § Kommunen kan lämna bidrag till enskild förskoleverksamhet och enskild skolbarnsomsorg, om verksamheten uppfyller de krav som anges i 3 § och avgifterna inte är oskäligt höga. Sådant bidrag bör lämnas med ett belopp per barn som inte oskäligt aviker från kommunens kostnad per barn i motsvarande verksamhet. Lag (1997:1212).

18 § Den som är eller har varit verksam inom yrkesmässigt bedriven enskild förskoleverksamhet eller skolbarnsomsorg får inte obehörigen röja vad han eller hon därvid har fått veta om enskildas personliga förhållanden. Lag (1997:1212).

19 § Kommunens beslut i ärenden om tillstånd enligt 13 § och om föreläggande eller återkallande av tillstånd enligt 16 § får överklagas hos allmän förvaltningsdomstol.

Kommunens beslut om föreläggande eller återkallande av tillstånd enligt 16 § och domstols motsvarande beslut gäller omedelbart.

Prövningstillstånd krävs vid överklagande till kammarrätten. Lag (1997:1212).

20 § Till böter döms den som utan tillstånd bedriver verksamhet som avses i 13 §.

Allmänt åtal får väckas endast efter medgivande av den kommun där verksamheten bedrivs eller av Statens skolverk. Lag (1997:1212).

Bilaga 2

Utdrag ur Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet (Lpo 94)

1. Skolans värdegrund och uppdrag

Grundläggande värden

Det offentliga skolväsendet vilar på demokratins grund. Skollagen (1985:1100) slår fast att verksamheten i skolan skall utformas i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar och att var och en som verkar inom skolan skall främja aktningen för varje människas egenvärde och respekten för vår gemensamma miljö (1 kap.2 §).

Skolan har en viktig uppgift när det gäller att förmedla och hos eleverna förankra de grundläggande värden som vårt samhällsliv vilar på.

Människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män samt solidaritet med svaga och utsatta är de värden som skolan skall gestalta och förmedla. I överensstämmelse med den etik som förvaltats av kristen tradition och västerländsk humanism sker detta genom individens fostran till rättskänsla, generositet, tolerans och ansvarstagande.

Undervisningen i skolan skall vara icke-konfessionell.

Skolans uppgift är att låta varje enskild elev finna sin unika egenart och därigenom kunna delta i samhällslivet genom att ge sitt bästa i ansvarig frihet.

Förståelse och medmänsklighet

Skolan skall främja förståelse för andra människor och förmåga till inlevelse. Omsorg om den enskildes välbefinnande och utveckling skall prägla verksamheten. Ingen skall i skolan utsättas för mobbning.

Tendenser till trakasserier skall aktivt bekämpas. Främlingsfientlighet och intolerans måste bemötas med kunskap, öppen diskussion och aktiva insatser.

Det svenska samhällets internationalisering och den växande rörligheten över nationsgränserna ställer höga krav på människors förmåga att leva med och inse de värden som ligger i en kulturell mångfald. Medvetenhet om det egna och delaktighet i det gemensamma kulturarvet ger en trygg identitet som

är viktig att utveckla, tillsammans med förmågan att förstå och leva sig in i andras villkor och värderingar. Skolan är en social och kulturell mötesplats som både har en möjlighet och ett ansvar för att stärka denna förmåga hos alla som arbetar där.

Saklighet och allsidighet

Skolan skall vara öppen för skilda uppfattningar och uppmuntra att de förs fram. Den skall framhålla betydelsen av personliga ställningstaganden och ge möjligheter till sådana. Undervisningen skall vara saklig och allsidig. Alla föräldrar skall med samma förtroende kunna skicka sina barn till skolan, förvissade om att barnen inte blir ensidigt påverkade till förmån för den ena eller andra åskådningen.

Alla som verkar i skolan skall hävda de grundläggande värden som anges i skollagen och i denna läroplan och klart ta avstånd från det som strider mot dem. /.../

2. Mål och riktlinjer

Mål

Mål att sträva mot anger inriktningen på skolans arbete. De anger därmed en önskad kvalitetsutveckling i skolan.

Mål att uppnå uttrycker vad eleverna minst skall ha uppnått när de lämnar skolan. Det är skolans och skolhuvudmannens ansvar att eleverna ges möjlighet att uppnå dessa mål.

2.1 Normer och värden

Skolan skall aktivt och medvetet påverka och stimulera eleverna att omfatta vårt samhälles gemensamma värderingar och låta dem komma till uttryck i praktisk vardaglig handling.

Mål att sträva mot

Skolan skall sträva efter att varje elev

- utvecklar sin förmåga att göra och uttrycka medvetna etiska ställningstaganden grundade på kunskaper och personliga erfarenheter,
- respekterar andra människors egenvärde,

- tar avstånd från att människor utsätts för förtryck och kränkande behandling, samt medverkar till att bistå andra människor,
- kan leva sig in i och förstå andra människors situation och utvecklar
- en vilja att handla också med deras bästa för ögonen och
- visar respekt för och omsorg om såväl närmiljön som miljön i ett vidare perspektiv.

Riktlinjer

Alla som arbetar i skolan skall

- medverka till att utveckla elevernas känsla för samhörighet, solidaritet och ansvar för människor också utanför den närmaste gruppen,
- i sin verksamhet bidra till att skolan präglas av solidaritet mellan människor,
- aktivt motverka trakasserier och förtryck av individer eller grupper och
- visa respekt för den enskilda individen och i det vardagliga arbetet utgå från ett demokratiskt förhållningssätt.

Läraren skall

- klargöra och med eleverna diskutera det svenska samhällets värdegrund och dess konsekvenser för det personliga handlandet,
- öppet redovisa och diskutera skiljaktiga värderingar, uppfattningar och problem,
- uppmärksamma och i samråd med övrig skolpersonal vidta nödvändiga åtgärder för att förebygga och motverka alla former av kränkande behandling,
- tillsammans med eleverna utveckla regler för arbetet och samvaron i den egna gruppen och
- samarbeta med hemmen i elevernas fostran och därvid klargöra skolans normer och regler som en grund för arbetet och för samarbete.

Allmänna råd med kommentarer för öppen fritidsverksamhet

Den här skriften innehåller Skolverkets allmänna råd för öppen fritidsverksamhet tillsammans med kommentarer. Råden anknyter till skollagens bestämmelser om den öppna fritidsverksamheten och utgår från verksamhetens särskilda förutsättningar.

De allmänna råden vänder sig i första hand till förtroendevalda, förvaltningsledningar och personal i den öppna fritidsverksamheten. Det är Skolverkets förhoppning att råden även skall kunna användas av föräldrar och barn då de tillsammans med personalen deltar i arbetet med att utforma en bra verksamhet.

I samma serie ingår även allmänna råd för fritidshem, familjedaghem och öppen förskola.

Skolverket